

טבת התשס"ח

בס"ד

הבית כמזבח בפסח מצרים

לפרשת בא

ובמילים אחרות – בבתי ישראל במצרים אין מזבח, וממילא אין נתינה של דבר לה'!

הדמיון בין פסח מצרים לקרבן

מצד שני אם נרצה לאמר שאכן אין מדובר בקרבן, כפי שאנו מכירים אותו בשאר התורה, אלא בסעודה משפחתית הנקבעת לתוך דפוסי ציווי מסוימים, נראה שגם קביעה זאת בעייתית, מכיוון שמספר פרטים הנוכחים בציווי על פסח מצרים מקשרים אותו, כבעל כורחנו, לעולם הקורבנות המקראי:

א. "שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם" (י"ב, ה).

הציווי הקונקרטי לקחת שה בן שנה דווקא הינו מאפיין ברור של קרבן. אך יותר מזה - ההדגשה שהשה צריך להיות "תמים", כלומר ללא מום, הינו מאפיין קורבני ברור.

ב. "ולא תותירו ממנו עד בקר, והנתר ממנו עד בקר באש תשרפו" (י"ב, ו). גם דין "נותר" הנוכח כאן - הן עצם האיסור להותיר מהבשר לבוקר, והן חובת השרפה במקרה שנתר מן הבשר, קשורים קשר הדוק לדיני קורבנות, וחורגים מהגדרות של סעודה רגילה.

ג. הביטוי: "ראשו על כרעיו ועל קרבו" (י"ב, ט), אשר כתוב בדיני הפסח כחלק מהציווי כיצד יש לצלות את הבהמה, מופיע רק עוד פעם אחת בתורה, בדיני החטאת: "אם הפהן הפשיח יחטא":

2. ויקרא ד'

(יא) ואת עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל פרעיו וקרבו ופרשו:

וגם אם ניתן היה לפרש את תוכנו של דין זה, כקשור לסיטואציה בה נערך הזבח (הדרישה לחיפזון), הרי שניסוח מבקש להזכיר לקורא את דיני קרבן החטאת.

ד. "ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף" (י"ב, ז) - נתינת הדם מזכירה קרבנות אחרים, ובפרט בולטת ההשוואה בין פס' כב:

3. שמות י"ב כ"ב

"ויטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף",

ובין

4. ויקרא ט', ט'

"ויטבל אצבעו בדם ויתן על קרנות המזבח"

האם פסח מצרים הוא קרבן

בפרשתנו אנו קוראים על הקורבן הראשון שנצטוו בני ישראל – קרבן פסח מצרים:

1. שמות י"ב

ג דברו, אל-כל-עדת ישראל לאמר, בעשר, לחדש הזה: ויקחו להם, איש שה לבית-אבת-שה לבית. ד ואם-ימעט הבית, מהיות משה--ולקח הוא ושכנו הקרב אל-ביתו, במקסת נפשות: איש לפי אכלו, תכסו על-השה. ה שה תמים זכר בן-שנה, יהיה לכם; מן-הקבשים ומן-העזים, תקחו. ו והיה לכם למשמרת, עד ארבעה עשר יום לחדש הזה; ושחטו אותו, כל קהל עדת-ישראל--בין הערבים. ז ולקחו, מן-הדם, ונתנו על-שתי המזוזות, ועל-המשקוף--על-הבתים, אשר-לאכלו אותו, בהם. ח ואכלו את-הבשר, בלילה הזה: צלי-אש ומצות, על-מררים יאכלהו. ט אל-תאכלו ממנו נא, ובשל מבשל במים: כי אם-צלי-אש, ראשו על-כרעיו ועל-קרבו. י ולא-תותירו ממנו, עד-בקר; והנתר ממנו עד-בקר, באש תשרפו. יא וככה, תאכלו אתו--מתניכם חגרים, נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם; ואכלתם אתו בחפזון, פסח הוא ליהנה. יב ועברתי בארץ-מצרים, בלילה הזה, והפיתי כל-בכור בארץ מצרים, מאדם ועד-בהמה; ובכל-אלהי מצרים אעשה שפטים, אני יהנה. יג והיה הדם לכם לאות, על תפתים אשר אתם שם, וראיתי את-הדם, ופסחתי עלכם; ולא-יהיה בכם נגף למשחית, פחיתי בארץ מצרים.

כמו שאמרנו, אנו רגילים התייחס לפסח מצרים כקרבן, אבל כאשר בוחנים את פסח מצרים רואים שמספר אלמנטים מרכזיים של קרבן חסרים בפסח מצרים, והם:

א. אין מזבח

ב. אין כל מעשה נתינה של הדם על המזבח (זריקת הדם על המזבח או נתינתו עליו).

ג. אין הקרבה של אברים נבחרים (האימורין) על המזבח.

ד. אין ניתוח והפשט

ה. אין כהן

לסיכום נשאלת השאלה כיצד ניתן לדבר על קרבן בשעה ששום דבר אינו מוקרב?

אין אקט של זריקת דמים על המזבח, ואין הקטרת אברים מסוימים על המזבח,

כאמור, אין מזבחות בבתי ישראל ועל כן הדם אינו נזרק על מזבח וניתן לה'.

אולם, אנו מוצאים כאן דין נתינת דמים, על מזוזות הבית ומשקופו, שנאמר (שמות י"ב ז' – מקור 1):

"ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף, על הבתים אשר יאכלו אתו בהם".

ונראה שחז"ל הישוו נתינת דמים זו לנתינת דמים על המזבח בקרבן רגיל, כמו שאומרת הגמרא בפסחים:

6. פסחים דף צ"ו ע"א

"תנא רב יוסף: ג' מזבחות היו שם: על המשקוף, ועל שתי המזוזות".

לאור זאת, מציע הרב גרוסמן להתייחס אל הבית, בו ישבו ואכלו את הפסח, כאל **תחליף למזבח** המצוי בהבאת קרבן רגיל.

יתר על כן אם נתפוס את הבית כמזבח, יובנו פרטים נוספים הקשורים לקרבן הפסח:

א. איסור הוצאת הפסח מן הבית –

7. שמות י"ב

(מו) בְּבֵית אֶחָד יֹאכַל לֹא תֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבֶּשֶׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ :

אם אמנם הבית הוא המזבח, הרי ברור שאסור לקחת את הקרבן מעל המזבח לפני שהתכלה.

ב. איסור החמץ - בנוסף לאיסור אכילת חמץ, מדגיש הכתוב כי אסור שחמץ ימצא כלל בבית:

8. שמות י"ב

(טו) ..אֶךְ בַּיּוֹם הַרְאִשׁוֹן תִּשְׁפִּיתוּ שְׂאֵר מִבֵּיתְכֶם ..

(יט) שְׁבַעַת יָמִים שְׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵיתְכֶם

ייתכן ואיסור זה קשור לאיסור הכללי של העלאת חמץ על גבי מזבח:

9. ויקרא ב', יא-יב

"כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ, כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה'... ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח".

כל השנה אסור להעלות חמץ על גבי המזבח, ובפסח אסור להעלות חמץ לתוך הבית, אשר מוגדר כמזבח.

(וזה מסביר גם את האיסור "לא תשחט על חמץ דם זבחי")

ג. הדגש הגדול על הכנת הבשר בצלי דווקא:

"ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש... אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים, כי אם צלי אש, ראשו על כרעיו ועל קרבו" - י"ב, ח-ט - מקור 1,

מובן גם הוא, שהרי על המזבח קורבנות נשרפים באש, כלומר נצלים, ועל כן, גם ישראל האוכלים את הפסח בביתם, כאכילת מזבח, צריכים לאוכלו צלי אש.

מעתה אף נבין את הדגשת הכתוב, כבר בתחילת הציווי על לקיחת הפסח, על הבית (שמות י"ב, ג-ג' - מקור 1):

ג דַּבְּרוּ, אֶל-כָּל-עַדְתְּ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, בְּעֶשֶׂר, לַחֲדָשׁ הַזֶּה: וְיִקְחוּ לָהֶם, אִישׁ שֵׁה לְבֵית-אֲבֹתָ--שֵׁה לְבֵיתוֹ. ד וְאִם-יִמְעַט הַבַּיִת, מִהְיוֹת מִשָּׂה--וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרִיב אֵל-בֵּיתוֹ, בְּמִכְסֵת נִפְשׁוֹ: אִישׁ לְפִי אִכְלוֹ, תִּכְסֹוּ עַל-הַשָּׂה.

ז וְלָקַחוּ, מִן-הַדָּם, וְנָתְנוּ עַל-שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת, וְעַל-הַמִּשְׁקוּף--עַל, הַבָּתִּים, אֲשֶׁר-יֹאכְלוּ אֹתוֹ, בָּהֶם.

(ויתכן שיש מקום להשוות גם בין "הסף" בפרקנו, לבין "ייסוד המזבח" שם)

ה. גם הדין שיש לקחת את פסח מצרים ב" בניסן כמו שאומר הכתוב (י"ב, ג'): " בְּעֶשֶׂר, לַחֲדָשׁ הַזֶּה: וְיִקְחוּ לָהֶם, אִישׁ שֵׁה לְבֵית-אֲבֹתָ--שֵׁה לְבֵיתוֹ." שממנו לומדת הגמרא בפסחים:

5. פסחים דף צ"ו ע"א

מנא לן (שפסח מצרים מקחו בעשור) דכתיב (שמות יב) דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשור לחדש הזה ויקחו, זה (פסח מצרים) מקחו מבעשור ואין פסח דורות מקחו מבעשור. אלא מעתה (שמות יב) והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה הכי נמי זה טעון ביקור ד' ימים קודם שחיטה ואין אחר (פסח דורות) טעון ביקור (כלומר אולי נלמד שרק פסח מצרים טעון ביקור ארבעה ימים לפני הקרבנו ולא פסח דורות, והרי) והתניא בן בג בג אומר מניין (לקרבן) תמיד שטעון ביקור ד' ימים קודם שחיטה שניא' (במדבר כח) תשמרו להקריב לי במועדו, ולהלן הוא אומר והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר, מה להלן (בפסח מצרים) טעון ביקור ד' ימים קודם שחיטה אף כאן טעון (בקרבן התמיד) ביקור ד' ימים קודם שחיטה (כלומר אנו לומדים את הצורך בבקורת ממום ארבעה ימים קודם הקרבת קורבן התמיד מפסח מצרים, ועונה הגמרא) שאני התם דכתיב תשמרו (כלומר המלה תשמרו מלמדת אותנו על הצורך בביקור ממום גם בקרבן התמיד וגם בפסח דורות)

לסיכום אנו רואים שהגמרא לומדת את הדין הכללי בקורבנות שהם טעונים ביקור ממום ארבעה מים לפני הקרבנות מפסח מצרים.

כמו כן, גם עצם ההשוואה שהמשנה בפסחים דף צ"ו ע"א עושה בין פסח מצרים לפסח דורות מהוה ראיה נוספת שלפסח מצרים יש מעמד של קרבן, שהרי ממנו לומדים לשאר הקורבנות, והמשנה מפרטת את ההבדלים בינו ובין קרבן פסח לדורות.

אלא שאם נרצה לראות בקרבן פסח קרבן, הרי שנשאלת השאלה מה בעצם סוג הקרבן, שכן לכאורה, בקורבן זה ישנו שילוב של שלושת קרבנות הנדבה:

א. עולה - גם בקרבן עולה יש צורך בזכר תמים מן הכבשים ומן העזים (ויקרא א', י).

זאת בניגוד לשלמים, שבהם ניתן להביא זכר או נקבה (ויקרא ג', א),

ובודאי שונה מקרבנות החובה (חטאת - פר או שעיר עזים; אשם - נקבה).

ב. שלמים - בדומה לשלמים, בפסח יש אכילה בבעלים, וכן איסור נותר.

ג. מנחה - איסור חמץ, המפורש בויקרא ב', י"א - "כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ".

לסיכום, השאלה היא כיצד יש להתייחס לזבח-קרבן זה, שמצד אחד אינו קרבן (דבר ממנו אינו מוקרב), ומאידך הכתוב מתייחס אליו ומפרט את דיניו כדיני קרבן?

הבית כמזבח של קרבן פסח

הרב יונתן גרוסמן מציע לענות על השאלה תוך התמקדות ב"עבודת הדם" בזבח הפסח.

להם אישׁ העניק להם ה' בגלוי לעיני אדוניהם (בי' בניסן) אישיות ורכוש. ...

ומשנזקפה קומתם עם קבלת העצמאות, ליכדם דבר ה' בונה המדינה. בתחילה ליכד את היחידים במשפחות. אחר חיבר את קשר המשפחה כלפי מעלה – קשר הילדים אל הוריהם, המאחד גם ילדים נשואים על צאצאיהם עם סב וסב זקן, להיות לבית אב אחד. כן חיבר את קשר המשפחה כלפי מטה – קשר הורים אל ילדים, כשהילדים בונים בתים משלהם לחיות בהם בשביל בניהם והלאה בבניהם, כשם שהוריהם חיו בשבילם ומוסיפים לחיות בהם. ברם, גם קשר משפחה, אלה בוני הבתים כלפי מעלה, אל יהו במדינה זו כי אם מרצון, וזרה תהיה להם נאמנות משעבדת. ...

מהן איפוא המלט, המקריב בית אל בית, המצמיח במדינה היהודית את החברה מתוך המשפחה? היתכן, ובדומה למערכות בונות-מדינה אחרות, אין מלט זה כי אם המצוקה, המחסור, חשבונה הקר של החולשה, והתלות בעזרה, המצילים את היחיד מבידודת אנוכית, ומשתפים אותו בדאגה לזולת, מתוך דאגה לעצמו? אמנם מצוקה היא גם צורך, אבל אין אלה אלא מצוקת השפע, והצורך למילוי חובה. אימרה זו "אם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו" בונה איפוא את המדינה היהודית. לא העני זקוק לעשיר, כי אם העשיר זקוק לעני. מי שביתו קטן מהכיל את הברכה אשר גמלהו ה", יבקש משכנו להשאל לו נפשות, להם יוכל להיטיב משפעו, ובהם יסתייע במילוי חובתו!! את העני יפרנס ה' גם באין עשיר. אך העשיר לא יוכל למלא את יעוד חייו בלעדי העני. לא המצוקה, כי אם תודעת החובה, "המצוה" תאחד במדינה היהודית בית עם בית להיות לכלל אומה. רק מתוך כלל אומה מגובש זה, גדור על ידי "משפט" ומאוחד על ידי "צדקה" הולך נרקם המבנה המדיני הרשמי על ראשיו, ויהיה לקהל עדת ישראל."

מהות קרבן הפסח (על פי הרב אמנון בזק):

על מהות הקרבן, ניתן לעמוד מתוך עיון במבנה קרבנות הנדבה בתחילת ספר ויקרא:

העולה והשלמים

קרבן העולה, העולה כליל לה', מבטא בכך את קטנותו של האדם מול הקב"ה.

אין לו חלק במתנה שכל כולה ניתנת לגבוה.

לעומת זאת, בקרבן השלמים - "לחם אשה" (ויקרא ג', טז) - הרי שהאדם כביכול, אוכל משולחנו של גבוה, דבר המבטא את הקירבה שבין הנותן למקבל.

העולה והשלמים מייצגים איפוא שתי בחינות בעבודת ה' - בחינת היראה ובחינת האהבה.

העולה היא קרבן אוניברסאלי, שהופיע כבר אצל נח (בראשית ח', כ), בעוד שקרבן השלמים הוא חידוש של עם ישראל (יצוין, כי במצרים ובמסופוטמיה לא מופיעה כלל תופעה של אכילת בעלים מקרבן - עיון אנציקלופדיה מקראית, ערך 'קרבן');

לעולם ראוי שהיראה תהיה קודמת לאהבה, כפי שמצוות יראת ה', המופיעה פעמים רבות בספר ויקרא, קודמת למצוות אהבת ה', המופיעה רק בספר דברים.

קרבן המנחה

קרבן המנחה איננו קרבן עצמאי, אלא הוא מהווה סעיף בתוך קרבן העולה, בהבדל אחד: קרבן זה בא מן הצומת.

יג והיה הדם לכם לאת, על הבתים אשר אתם שם, וראיתי את-הדם, ופסחתי עלכם; ולא-יהיה בכם נגף למשחית, בהפתי בארץ מצרים.

וכן כאשר משה מצוה את בני ישראל:

10. שמות י"ב

כא ויקרא משה לכל-זקני ישראל, ויאמר אליהם: משכו, וקחו לכם צאן למשפחתים--ושחטו הפסח. כב ולקחתם אגדת אזוב, וטבלתם בדם אשר-בסף, והגעתם אל-המשקוף ואל-שתי המזוזות, מן-הדם אשר בסף; ואתם, לא תצאו איש מפתח-ביתו--עד-בקר. כג ועבר יהוה, לנגף את-מצרים, וראה את-הדם על-המשקוף, ועל שתי המזוזות; ופסח יהוה, על-הפתח, ולא יתן המשחית, לבא אל-בתיכם לנגף.

כז ויהי, כ-יאמרו אליכם בניכם: מה העבדה הזאת, לכם. כז ואמרתם זבח-פסח הוא ליהוה, אשר פסח על-פתי בני-ישראל במצרים, בנגפו את-מצרים, ואת-בתינו הציל; ויקד העם, וישתחוו.

וגם בציווי על פסח דורות, חוזר הדגש על הבית:

מו בבית אחד יאכל, לא-תוציא מן-הבית מן-הבשר חוצה; ועצם, לא תשברו-בו.

בשל חשיבותו הרבה של הבית (וממילא של התא המשפחתי) בתהליך ההתקדשות של העם לה', הוא יוזכר שוב ושוב.

לאור זאת ניתן להבין את הדמיון בין הפסוק: "וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף" (י"ב, כב – מקור 10), ובין הפסוק:

11. ויקרא ט' ט'

"ויטבל אצבעו בדם ויתן על קרנות המזבח".

שנאמר ביום השמיני למילואים, בו ירדה שכינה למשכן, וגם בו חזרה הקדושה לשכון במחנה ישראל לאחר שכופר חטא העגל.

כלומר בשני המקרים מדובר על התקדשות של בני ישראל לקב"ה שבעקבותיה הקב"ה משרה את שכינתו על בני ישראל.

רש"י – הבית והמשפחה כיסוד החברה הישראלית

כפי שראינו הבית הוא היסוד של התקדשות בני ישראל לקב"ה, וראוי להביא את פרושו של רש"י הירש המסביר את הבית והמשפחה כיסוד החברה היהודית שבונה הקב"ה מעם העבדים:

12. רש"י הירש

"ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו' ז') הכריז ה' על התכלית החיובית של גאולת מצרים. לא "קהילה כנסייתית" שתתפלל אליו – אם לדבר במושגים ובלשון של זמננו – בקש ה' לכונו, כי אם "עם", "אומה" ציבור בעל ציביון "חברתי", "מדינה" חייבת לצמוח מגאולה זו, מדינה אשר כל הווייתה "החברתית" תהיה נעוצה בה', בנויה על ידו, מיוסדת עליו, מעוצבת על ידו, ומוקדשת לו. בקרבן הפסח הניח ה' את אבן היסוד לבנין הזה.

הבה נראה כיצד מקים ה' מדינה:

בני האדם מהם הקים מדינה זו היו עבדים. בתור אלה לא היתה להם אישיות, לא רכוש, לא משפחה – עבד "גופו קנוי" לרבו (קידושין ט"ז ע"א), "עבד לא חייס" (יבמות ס"ב ע"א), ו"מה שקנה עבד קנה רבו". על ידי המאמר "ויקחו

15. ויקרא ט', כב-כג

"וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים, ויבא משה ואהרן... וירא כבוד ה' אל כל העם".

כך גם בקרבן הפסח:

השילוב שבין צורת ההקרבה של העולה והשלמים, מהווה רקע להשראת השכינה - "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה" (י"ב, יב מקור 1) - "אני ולא מלאך, אני ולא שרף, אני ולא אחר".

בני ישראל ככהנים בקרבן פסח

עמדנו לעיל על כך שבאכילת קרבן הפסח מתפקדים בני ישראל ככהנים האוכלים קדשים, תוך הסתכלות על הבית כמזבח, ועל יושביו - כעובדי המזבח.

ניתן לראות כיצד בא יסוד זה לידי ביטוי במספר הלכות בתורה שבעל פה:

א. בקרבן פסח ישנה מצות אכילה, כדברי הרמב"ם:

16. הרמב"ם הלכות קרבן פסח, פ"ח הל' א'
"אכילת בשר פסח בליל חמישה עשר - מצות עשה, שנאמר 'ואכלו את הבשר בלילה הזה...'".

מצות עשה קיימת, לדעת הרמב"ם, גם באכילת קדשים ע"י הכהנים, כפי שפסק בהלכות מעשה הקרבנות (פ"י הל' א-ב).

לעומת זאת, הרמב"ם איננו מונה את אכילת קדשים קלים ע"י ישראל במנין המצוות, וספק אם לפי דעתו יש באכילת ישראל קיום מדאורייתא.

ב. ידועה ההלכה בקרבן פסח:

17. רמב"ם הלכות קרבן פסח, פ"ח הל' ג'
"מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע, לפיכך, אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר - אוכל מהן תחילה ואח"כ אוכל בשר הפסח כדי לשבוע ממנו"
ודין זה פוסק הרמב"ם גם בכל אכילת קדשים:

18. הרמב"ם הלכות מעשה הקרבנות, פ"י הי"א
"היתה להם אכילה מועטת - אוכלים עמה חולין ותרומות, כדי שתהיה נאכלת עם השבוע... וכן בשיירי המנחות".

ג. במצוות אכילת הבשר יחד עם מרור, כבר הביא הרב ברויאר (פרקי מועדות, כרך א' עמוד 163) את דברי בעל "אור החיים" (שמות י"ב, ח), שיסוד המצוה הוא:

19. אור החיים

"שדעת עליון היא להראות בחינת הגדולה והחירות ואין רשות אחרים עליהם... כי כן דרך אוכלי צלי לאכול עימו דבר חד, כי בזה יערב לחיך האוכל ויאכל בכל אשר אוות נפשו..."

(עי' שם, בביאור המשמעות הרעיונית של כיוון זה).

ודברים דומים מציין הרמב"ם ביחס למתנת הכהונה של זרוע, לחיים וקיבה:

20. הרמב"ם הלכות ביכורים פ"ט הל' כב
"ואין הכהנים אוכלים המתנות אלא צלי בחרדל, שנאמר 'למשחה' - כדרך שאוכלים המלכים".

פסח - על שום מה? - "אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים"

התורה מנמקת את הציווי על פסח דורות, כתשובה לשאלת הבן הרשע, באופן הבא:

את שייכותו העקרונית של קרבן המנחה לקרבן העולה, מוכיח רד"צ הופמן בפירושו לויקרא(עמ' קג-קד):

בין השאר ממבנה פרקים א'-ג' בויקרא:

פרשת העולה פותחת במילים: "אם עלה קרבנו" (א', ג), ופרשת השלמים - "ואם זבח שלמים קרבנו" (ג', א). לעומת זאת, בקרבן המנחה הניסוח הוא - "ונפש כי תקריב" (ב', א), ובדרך כלל, המילה "כיי" היא סעיף בתוך פרשות המתחילות ב"אם".

לאור זאת, מקבלת העובדה ש"הנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו, קדש קדשים מאשי ה' " (ב', ג), משמעות שונה מיתר מתנות הכהונה (הנוכרות רק בפרקים ו'-ז', ולא בפרקים א'-ה').

כשהכהנים אוכלים את המנחה, הרי שאכילתם היא במקום אכילת המזבח.

התורה אכן מדגישה (ו', ט-ו) - "הנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו, מצות תאכל במקום קדש... לא תאפה חמץ חלקם נתתי אתה מאשי".

העולה והמנחה מייצגות שתי דרכים לביטוי נתינה מוחלטת - או על ידי שריפה כליל על המזבח, או על ידי אכילת הכהנים - המקבילה לאכילת המזבח.

כעת מובן היטב איסור אפייתה חמץ, שהרי כפי שנאסר להעלות חמץ על המזבח, כאמור, כך גם נאסר לכהנים לאכול חמץ.

לאור האמור לעיל, קרבן הפסח, הוא שילוב אידיאלי של שתי הבחינות - העולה והשלמים.

שילוב זה בא לידי ביטוי בשילוב שבין ההלכות השונות, וכן בסדר אכילתו:

תחילה צולין אותו באש - "ראשו על כרעיו ועל קרביו" (שמות י"ב, ט), בדומה לעולה שכל איבריה נשרפים - "את הראש ואת הפדר... וקרבו וכרעיו ירחץ במים, והקטיר הכהן את הכל המזבחה" (ויקרא א', ח-ט).

אך בהמשך, בני ישראל הם שאוכלים את הקרבן, באכילה זו יש צד שווה עם אכילת הכהנים במנחה, שהרי גם כאן הבית כולו נחשב כמזבח, וכשם שאכילת המנחה על ידי עובדי המזבח נחשבת כאכילת מזבח, כך בקרבן הפסח - אכילתו נחשבת כאכילת מזבח, כשעובדי המזבח הם דרי הבית, ממלכת כהנים וגוי קדוש.

שילוב זה של עולה ושלמים, יראה ואהבה, מופיע בכמה מקומות במקרא, ותמיד כהכנה להשראת שכינה:

א. במעמד הר סיני:

13. שמות כ' כ"א

"מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך... בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך".

ב. בתיאור השני של מעמד הר סיני:

14. שמות כ"ד, ה'

"ויעלו עלת וזבחו זבחים שלמים לה' פרים"

ג. ביום השמיני, בנוסף לחטאת - המטהרת את המזבח, נאמר:

פירוש הביטוי במקורו אינו הימנעות מהליכה בשתי דרכים, אלא דווקא הליכה בשתייהן. בני ישראל בימי אחאב היו עובדים גם את ה' וגם את הבעל, כציפור הבונה את קינה על שני ענפים (=סעיפים), ומרקדת בין שניהם.

המזבח כמקום בו השכינה שורה ושומרת

נראה, שמקורה של הדרשה שבהגדה של פסח הוא בדרשה המובאת בשני מקומות בתלמוד הירושלמי (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"א; ועיין גם בהוריות פ"ג ה"א):

24. ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"א

"כד אתא רחמנא למיפרוק (לגאול) ית ישראל, לא שלח לא שליח ולא מלאך אלא הוא בעצמו, דכתיב 'ועברתי בארץ מצרים' - הוא וכל דרגון דידיה". אבל אם נשים לב נראה שבדרשה זו, מיוחסת לקב"ה גאולת ישראל, ולא מכת הבכורות.

לאור זאת, מציע הרב מדן להסביר, שהקב"ה לא דילג מעל בתי ישראל ונמנע מלפעול בהם.

אדרבה - הוא דילג עליהם, במובן ששכינתו ריחפה עליהם.

את מלאכת ההשחטה מסר הקב"ה בידי שליח, והוא - המלאך ה"משחית" - הוא זה שהכה את בכורי מצרים.

אולם הקב"ה אינו מוכן למסור בידי שליח את מלאכת ההגנה על בנו בכורו ישראל, לבלתי בוא המשחית בפתחו. הוא עצמו - כביכול - דילג מבית ישראל אחד למשנהו, ניצב עליהם ומנע את המשחית מלהיכנס ומלהזיק.

ואם כן, דם הפסח הניתן על מזוזות הבית הוא כדם הקרבן, הניתן לדורות על קרנות המזבח.

כל בית בישראל קיבל גזר של מזבח, והשכינה שרתה מעליו - (כמו במקומות רבים בתנ"ך בהם רואים שמי שהיה ליד המזבח, אסור היה לפגוע בו).

מסביר זאת בהרחבה הרב יונתן גרוסמן:

25. הרב יונתן גרוסמן

"ברגע שהבית היהודי הוגדר כמזבח, הרי שהוא נהפך לטריטוריה אלוקית. כביכול, חורג הבית-מזבח מגבולות הטריטוריה האנושי, ומוגדר כאי בודד השייך לקב"ה. בתור שכזה, המלאך המשחית אינו רשאי לפגוע בבתי היהודים, שהרי הם מצויים מחוץ לרשותו, הם נמצאים "ברשות גבוה". הבית הוא המזבח, ויושביו מממשים את אכילת המזבח באכילתם ממש. אקט זה, מקדיש את הבית ואת יושביו לשם ה', ופורץ מעבר לעולם הקונקרטי-הראלי. ועל כן, כשמעביר משה את הציווי לעם הוא מדגיש בפניהם כי המשחית לא יפגע בהם, כל עוד הם נמצאים בתוך הבית: "ואתם, לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ועבר ה' לנגף את מצרים, וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ופסח ה' על הפתח" (ב"ב, כג). הנמצאים במזבח ה', ברשותו הבלעדית, אלו שהוקדשו לו דרך עשיית ואכילת הפסח, הם אלו שינצלו ממכת הבכורות. אלו שייצאו מטריטוריית הקדושה, יצאו מביתם, יחשפו עצמם למלאך המשחית הפוגע במה שתחת ידו".

21. שמות י"ב

כֹּו וְהָיָה, כִּי-יֵאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם: מָה הָעִבְדָּה הַזֹּאת, לָכֶם. כִּד וְאָמַרְתֶּם: זֶבַח-פֶּסַח הוּא לַיהוָה, אֲשֶׁר פֶּסַח עַל-בְּתֵי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, בְּנִגְפוֹ אֶת-מִצְרַיִם, וְאֶת-בְּתֵינּוּ הִצִּיל; וַיִּקַּד הָעַם, וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ. כלומר, התורה מסבירה את השם "פסח" בכך שהקב"ה פסח על בתי בני ישראל והציל אותם.

ההבנה המקובלת לפסוק זה היא שהקב"ה בכבודו ובעצמו ירד להכות את בכורי מצרים, וכפי שדרשו חז"ל:

22. מתוך ההגדה של פסח

"ועברתי בארץ מצרים - אני ולא מלאך; והכיתי כל בכור - אני ולא שרף; ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים - אני ולא שליח. אני ה' - אני הוא ולא אחר".

הקב"ה הוא שראה את דם הפסח על מזוזות פתחי בתיהם של ישראל, דילג מעליהם ולא הכה אותם. לפי הבנה זו, משמעות הפסיחה היא הימנעות מעשייה.

כשהקב"ה הכה את בכורי מצרים - הוא נמנע מלפגוע בבכורי ישראל.

בעקבות פירוש זה, נוצר גם ביטוי עממי:

"פוסח על שתי הסעיפים" - משמעו, אדם הנמנע מלהחליט באיזו דרך יבחר.

שלוש שאלות מעלה הרב יעקב מדן על ההסבר המקובל:

א. מה הקשר בין הציווי על נתינת הדם על המזוזות ובין הפסיחה על בתי בני ישראל, שהרי הקב"ה מצוה את משה לפני מכת בכורות (שמות י"ב; ז, יג - מקור 1):

"(ז)ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אותו בהם... (יג)והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים"

וקשה לפרש את הדברים כפשוטם - שה' זקוק לסימן על מנת להבדיל בין המצרים לבין בני ישראל - וזאת במיוחד לאור העובדה שעוד במכות הקודמות ביצע ה' הפרדה כזו בלי לדרוש מבני ישראל סימן חיצוני כלשהו.

כלומר, כיצד הדם שעל הפתח גרם לכך שהקב"ה יימנע מלהכות את בכורי ישראל (אלא אם כן זוהי 'גזירת מלך', בלא טעם, שהבתים שיש דם על פתחיהם לא ייפגעו)?

ב. מפשטי המקראות נראה שאדרבה - הקב"ה לא הכה את בכורי מצרים בעצמו, אלא דווקא שליחו - "המשחית" - עשה זאת, שנאמר:

"ועבר ה' לנגף את מצרים, וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף". (ב"ב, כג) מקור 10

"והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם, וראיתי את הדם ופסחתי עלכם, ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים". (ב"ב, יג) מקור 1

ג. מקורו של הביטוי 'פוסח על שני הסעיפים' הוא בדברי אליהו בהר הכרמל:

23. מלכים א' י"ח, כא

"עד מתי אתם פִּסְחִים על שתי הסעיפים; אם ה' הא-לוהים - לכו אחרי, ואם הבעל - לכו אחרי".

"גנון והציל, פסח והמליט"

ומצאנו במקום נוסף יחס דומה בין הקב"ה לבין מלאכו. כך נאמר בהר המוריה, בעת שנגלה ה' לדוד משיחו:

26. דברי הימים א' כ"א, טו-יח

"וישלח הא-לוהים מלאך לירושלם להשחיתה, וכהשחית ראה ה' וינחם על הרעה, ויאמר למלאך המשחית - רב עתה, הרף ידך; ומלאך ה' עמד עם גרן ארנן היבوسی: וישא דויד את עיניו וירא את מלאך ה' עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם, ויפל דויד והזקנים מכסים בשקים על פניהם: ויאמר דויד אל הא-לוהים - הלא אני אמרתי למנות בעם ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי, ואלה הצאן מה עשו; ה' א-לוהי - תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה: ומלאך ה' אמר אל גד לאמר לדויד כי יעלה דויד להקים מזבח לה' בגרן ארנן היבסי".

המלאך היה המשחית, והקב"ה הגן על עמו ולא נתן את המשחית להשחיתם.

הגנתו על עמו באה בד בבד עם הקמת המזבח בהר המוריה ועם ייחוד המקום לשכינה להתגלות שם.

כיוצא בו נהג הקב"ה גם בפסח דורות, בעת שצרו צבאותיו של סנחריב מלך אשור על ירושלים בימי חזקיהו. באותה שעה, היה מלך אשור מתפאר בכוחו ולועג:

27. ישעיהו י' יד

"ותמצא קנן ידי לחיל העמים, וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי, ולא היה נדד כנף ופצה פה ומצפצף".

סנחריב המשיך את אלהי העמים לציפורים הבורחות מקיניהן במקום להגן על ביציהן, וכך היה יחסו גם לקב"ה. על כך עונה לו הנביא:

28. ישעיהו ל"א, ה

"כצפורים עפות, כן יגן ה' צבאות על ירושלם, גנון והציל פסח והמליט".

שהרי לא כצורנו צורם, והקב"ה - הנמשל לציפור - יגן על קנו, ירושלים, ועל יושביה.

הוא יפסח וירחף על ירושלים, ומגובה שמי קודשו יגן עליה. ואכן, כך אירע בליל הפסח בחצי הלילה:

29. ישעיהו ל"ז, לו

"ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף, וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים"

המלאך המשחית הכה את צבאות אשור, והשכינה ריחפה, פסחה על ירושלים והגנה לבלתי יבוא אליה המשחית.

נתינת הדם על המזוזות מבטאה את התקרבות בני ישראל לקב"ה

שאלנו, האם ה' זקוק לסימן על מנת להבדיל בין המצרים לבין בני ישראל.

התשובה היא, שנתנת הדם על המשקוף מהווה סימן לכך שבני ישראל מבינים את מטרת יציאת מצרים - להפוך ליעם ה'.

כמו שאומר רש"י :

30. רש"י על שמות י"ב י"ג

והיה הדם לכם לאות - לכם לאות ולא לאחרים לאות מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים וראיתי את הדם - הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם

רק בזכות הכרה זו ראויים בני ישראל להיגאל ממצרים. כלומר השראת השכינה בבתי בני ישראל, ובעקבותה הצלתם ביד ה', היא תוצאה של מעשי בני ישראל בקרבן הפסח.

ונרחיב מעט ברעיון זה.

ראינו בפרשת וארא שהדרישה המקורית של ה' מבני ישראל הייתה שיגיעו להכרה מלאה ש"אני ה'".

הייתה זו למעשה דרישה לשינוי מקיף הן באורחות החיים והן בעולם האמונות והדעות.

אך בני ישראל לא שמעו אל משה "מקוצר רוח ומעבודה קשה", ועל כן חלו כמה שינויים בתהליך יציאת מצרים, ואחד מהם הוא קרבן הפסח.

(כזכור בהתגלות המקורית של הקב"ה אל משה בסנה נאמר שעם ישראל יעבוד את הקב"ה בהר סיני "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת-הָעָם, מִמִּצְרַיִם, תַּעֲבֹדוּן אֶת-הָאֱלֹהִים, עַל הָהָר הַזֶּה", ולא במצרים).

משמעות שמו של הקרבן - "פסח" - היא (שמות י"ב; כז - מקור 10):

"זבח פסח הוא לה', אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים - ואת בתינו הציל..."

במכות האחרות לא נאמר שה' "פסח" על בני ישראל או "הציל" אותם, וזאת מהסיבה הפשוטה שהם לא היו אמורים ללקות מלכתחילה.

ה"פסיחה" על בתי בני ישראל במכת בכורות מרמזת כי בעצם הם לא היו אמורים להינצל - וזאת מפני שלא חזרו בתשובה כראוי.

ה' חמל על בני ישראל והוציאם ממצרים למרות הכול, אך זה היה בחסד, ולא בזכות - כדי לקיים את הברית עם האבות ומתוך ציפייה שבעתיד אכן יהפכו בני ישראל ליעם ה'.

אבל גם הצלה זאת לא יכולה להיות מנותקת לחלוטין ממעשי בני ישראל.

במכה האחרונה, בני ישראל נתבעים לפחות למעשה סמלי של נתינת הדם על בתיהם, שיבטא מעשה התקרבות של בני ישראל להקב"ה, שבזכותו יהיו ראויים להשראת שכינתו של הקב"ה ולהגנתו של הקב"ה.

קרבן הפסח ככריתת ברית מחודשת בין בני ישראל לקב"ה

בשל הגדרת הבית בקרבן פסח כמקום קדושה, ואת אוכלי הפסח כשליחי ה' באכילת הקורבן, איננו מופתעים לראות כי במקומות נוספים בתנ"ך מובא קרבן הפסח תוך זיקה אדוקה להתחדשות לאומית של העם, או לחידוש כריתת ברית בין עם ישראל לה'. בהקרבן הפסח, העם מוקדש לאלוהיו, ועל כן דבר זה מתאים להתחדשויות מעין אלו.

אם נבחן את ארבעה המקומות בסיפורי התנ"ך בהם מודגשת באופן מיוחד חגיגת הפסח, נחזק את דברנו:

1. הפסח היחידי שבניי חגגו במדבר, היה לאחר הקמת המשכן, השראת השכינה בו וחידוש הקשר בין ה' לעם ישראל לאחר חטא העגל:

31. במדבר ט'

(א) וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְכֶם מִצְרָיִם מִצְרַיִם בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר: (ב) וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ: (ה) וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח בְּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה

36. דב"ב ל"ה, א, יח

"ויעש יאשיהו בירושלים פסח לה' וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון... ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא וכל מלכי ישראל לא עשו כפסח אשר עשה יאשיהו והכהנים והלויים וכל יהודה וישראל הנמצא ויושבי ירושלים."

הפסח מודגש באופן מיוחד במקרה זה - כמו בפסח חזקיהו - מפני שזהו מאפיין נוסף של כריתת הברית בין ישראל לה'. דרך קרבן הפסח מצהיר על עצמו העם כי הוא מתקדש לשם ה', כי הוא אוכל את הקרבן במקום אכילת מזבח, והריהו כמקום בו שורה שכינה.

אם ישאר זמן...

מזוזה ופסח:

ישנה הקבלה בין הדין בקרבן פסח לתת את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ובין מצות מזוזה.

לדוגמא, על הפסוק: "ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף, על הבתים אשר יאכלו אֹתוּ בהם" אומר רש"י:

37. רש"י על שמות י"ב, ז

על הבתים אשר יאכלו אותו בהם - ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובבית הבקר שאין דרין בתוכן

כלומר כמו שאין חיוב מזוזה על בית התבן ובית הבקר, כך לא מרחו בני ישראל את דם הפסח על בית התבן ובית הבקר.

כמו כן ראינו שמריחת הדם על המשקוף ושתי המזוזות, מגינה על יושבי הבית בפני המשחית, כמו שאומר הכתוב: "והיה הדם לכם לאֹת על הבתים אשר אתם שם, וראיתי את הדם ופסחתי עלכם, ולא יהיה בכם נגף למשחית בהפֹתֵי בארץ מצרים". (שמות י"ב, י"ג מקור 1), ובדומה לכך מיוחדת המזוזה, בשם הכתוב עליה מבחוץ - נוטריקון של שומר דלתות ישראל הוא, שכן היא ניצבת על הפתח ומשמרתו. וכן פירש רש"י:

38. רש"י פסחים ד ע"א

"מזוזה חובת הדר - לפי שהיא משמרתו".

ועומקה של הקבלה זו הוא:

שכל עוד היו ישראל במצרים, בעת שנלחם ה' במצרים במכת בכורות - מצות המזוזה התקיימה בדם.

לאחר שניתנה התורה, החליף אורן של פרשיות "שמע" ו"והיה אם שמוע" את הדם שעל הפתח.

מעתה, השמירה על הפתח אינה מונעת רק את כניסת מלאך המוות המשחית במכת בכורות, אלא גם את כניסתה של כל טומאה הסותרת את עול מלכות השמיים ואת עול המצוות אל בתיהם הטהורים של ישראל.

כלומר המזוזה אינה מהווה אלמנט של שמירה פיזית, אלא מהווה אלמנט של שמירה רוחנית.

המזוזה שומרת על דרי הבית בכך שהיא מזכירה להם באופן קבוע, מי הוא בעל הבית בעולם ומה הדרישה מהם ביחס לדרגתו הרוחנית של הבית, ועייכ הם נשמרים מלהכניס אל הבית דבר שיפגום בדרגתו הרוחנית של הבית.

עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵפִים בְּמִדְבַּר סִינַי כָּל אֲשֶׁר צָוָה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה בְּעֵשׂוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

2. עם כניסת ישראל לארץ, הם עושים את הפסח:

32. יהושע ה'

"ויחנו בני ישראל בגלגל, ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב".

בסמוך לעשיית הפסח מביא הכתוב את הפסקת ירידת המן, ואת תחילת אכילתם "מתבואת הארץ".

נראה כי ההדגשה על המעבר מאכילת המן לאכילה מתבואה ארצית, מבקשת להוות חתימה ברורה של שלב ההליכה במדבר, ותחילת השלב הבא - ההתיישבות בארץ. כל עוד ישראל הלכו במדבר, הם ניזונו מהמן - לחם מן השמים, מעתה, עם כניסתם לארץ עליהם לזרוע ולקצור, ולאכול מתבואת הארץ.

כאמור, בסמוך לחתימה ספרותית זו של תקופת ההליכה במדבר, ועם תחילתה של תקופה חדשה - תקופת ההתנחלות בארץ, מציין הכתוב כי ישראל עשו את הפסח.

על פי דרכנו נאמר, כי כעת, כשאפיון העם ועמידתו מול הקב"ה משתנה (כאשר העם אוחו בטריטוריה משלו), שוב חוזר העם ומדגיש כי הוא עמו של ה' ומוקדש לשמו. (הערה: גם ביהושע מוזכרת ברית המילה שכפי שנראה בהמשך קשורה קשר הדוק לקרבן הפסח)

3. דב"ב, ל': פסח חזקיהו - חזקיהו כידוע מחדש את העבודה במקדש, ומטהרו. הוא עצמו מגדיר זאת ככריתת ברית נוספת עם ה':

33. דב"ב כ"ט, י

"עתה עם לבבי לכרות ברית לה' אלהי ישראל"

כחלק מתהליך כריתת ברית זו, מפציר המלך בכל יושבי ישראל ויהודה שיבואו למקדש ויקריבו את הפסח

34. דב"ב ל', א

"וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה, וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה לבוא לבית ה' בירושלים, לעשות פסח לה' אלהי ישראל"

לאור הבנתנו את קרבן פסח כקרבן אשר בו העם מוקדש לה', ברור מדוע חזקיהו ראה בחגיגת הפסח דווקא חלק מתהליך כריתת הברית.

4. דב"ב, ל"ה: פסח יאשיהו - לאחר שיאשיהו מוצא את ספר התורה בבית ה', הוא אוסף את כל העם ומבצע מעין כריתת ברית נוספת בין ה' ועמו:

35. דב"ב ל"ד ל-לב

"ויעל המלך בית ה' וכל איש יהודה וישבי ירושלים והכהנים והלויים וכל העם מגדול ועל קטן, ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בית ה'. ויעמד המלך על עמדו ויכרת את הברית לפני ה', ללכת אחרי ה' ולשמור את מצותיו ועדותיו וחוקיו בכל לבבו ובכל נפשו, לעשות את דברי הברית הכתובים על הספר הזה... ויעשו יושבי ירושלים כברית אלהים אלהי אבותיהם"

ושוב, גם כאן בסמוך לכריתת הברית המחודשת בין ה' ועמו, אנו קוראים כי יאשיהו עשה פסח גדול לכל העם: